

ВСЕСВІТНЯ ЛІТЕРАТУРА В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

Щомісячний
науково-методичний журнал

№ 12 (436)
ГРУДЕНЬ 2017

Видається з 1976 року.

До 1993 року журнал називався
«Русский язык и литература в средних
учебных заведениях Украины»,
з 1993 до 1996 року – «Відродження»,
з 1996 до 2011 року – «Всесвітня література
в середніх навчальних закладах України».

Свідцтво про державну реєстрацію
КВ № 17885 – 6735Р від 21.06.2011 р.

ПЕРЕДПЛАТНИЙ ІНДЕКС 74426

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Видавець:
РА «ОСВІТА УКРАЇНИ»

Головний редактор
ВАЛЕНТИНА СНЕГІРЬОВА

Редакційна колегія:
ВАЛЕНТИНА БОЙКО,
ЄВГЕНІЯ ВОЛОЩУК,
МИКОЛА ЖУЛИНСЬКИЙ,
МАРИНА ЗУЄНКО,
ДМИТРО НАЛИВАЙКО,
ОЛЬГА НІКОЛЕНКО,
ОЛЬГА ОРЛОВА,
ЛІДІЯ СИМАНОВА,
ОЛЕНА РЕВНИВЦЕВА,
КАТЕРИНА ТАРАНІК-ТКАЧУК,
ОЛЕНА ФІДКЕВИЧ,
БОРИС ШАЛАГІНОВ,
ЮРІЙ ШВАЧКА,
ФЕЛІКС ШТЕЙНБУК

Методична рада:
ІРИНА ГОРОБЧЕНКО,
ЄВДОКІЯ КАШУБА,
ЖАННА КОСТЮК,
ОЛЕНА КРЮЧЕНКОВА,
ОЛЕНА ПРАДІЙЧУК,
ОКСАНА ТІХОМІРОВА,
ВІКТОРІЯ ТУРЯНИЦЯ,
МАРИНА ЧУБАРОВА

© «Всесвітня література в сучасній школі», 2017

ЗМІСТ

НАУКОВЦІ – ВЧИТЕЛЮ-СЛОВЕСНИКУ

Юрій КОВБАСЕНКО

ДО ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА ЛЕРМОНТОВА

9 клас.....

Лідія СИМАНОВА

МИХАЙЛ ЛЕРМОНТОВ.

«ГЕРОЙ НАШЕГО ВРЕМЕНИ»

Матеріали к изучению романа, 9 класс.....

АВТОРСЬКИЙ УРОК

Наталя ЧОРНОУС

«ХАЙ ЖИВЕ РІЗДВО!»

За повістю Чальза Діккенса «Різдвяна пісня в прозі»

Уроки зарубіжної літератури, 6 клас.....

Зоя ГОВОРУНЕЦЬ

СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ЯК ІСТОРИЧНА І КУЛЬТУРНА ДОБА

Урок зарубіжної літератури, 8 клас.....

Надія БІЛОТІЛ

«КОЛИ ЩАСТЯ ПРИЙДЕ,
Я БУДУ ДО НЬОГО ГОТОВИЙ»

За повістю Ернеста Хемінгуея «Старий і море»

Урок зарубіжної літератури, 11 клас.....

ВИКОРИСТАЙТЕ НА УРОЦІ

СКРЫТАЯ РЕКЛАМА В РОМАНЕ «ЕВГЕНИЙ ОНЕГИН».....

Татьяна КИЕНКО

РОМАН МИХАЙЛА ЛЕРМОНТОВА

«ГЕРОЙ НАШЕГО ВРЕМЕНИ»

Занимательные материалы.....

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ СТУДІЇ

Николай ЭППЛЕ

КАК ЧИТАТЬ «АЛИСУ В СТРАНЕ ЧУДЕС»

Какие люди, события и выражения угадываются

в книгах об Алисе и кем был Льюис Кэрролл.....

Оксана ТІХОМІРОВА

ЧИ БУЛО СЕРЦЕ У ШАРИКОВА?.....

ПРОТИВ ЧЕГО ВЗБУНТОВАЛАСЬ АННА КАРЕНИНА?.....

Ксенія МАЗУР, Елеонора ЛОЗОВЕР

ПОДІЛЬСЬКИЙ ПИСЬМЕННИК

І ПУБЛІЦИСТ ЮЛІАН ВОЛОШИНОВСЬКИЙ.....

ПОЗАКЛАСНИЙ ЧАС

Оксана БУШАКОВА, Геннадій КОЛЯДКО

ХЛОПЧИК-ЗІРКА

За мотивами однойменної казки Оскара Уайльда

П'єса для шкільного театру.....

Наталя КОСТЮК

ПОРИ РОКУ

Літературна вітальня.....

**ЧИТАЙТЕ
У НАСТУПНОМУ НОМЕРІ**

**ТВОРИ МИКОЛИ ГОГОЛЯ,
ОНОРЕ ДЕ БАЛЬЗАКА**

*Методичні матеріали,
літературознавчі статті,
авторські уроки, 9 клас*

**Літературознавчі студії
ЛЕВ ТОЛСТОЙ
ЯК ГЕРОЙ ПОП-КУЛЬТУРИ**

Літературний календар
Письменники-ювіляри січня:
**ДЖОРДЖ БАЙРОН,
СТЕНДАЛЬ**

ЗМІСТ

ТВОРЧИЙ УЧИТЕЛЬ – ОБДАРОВАНІ ДІТИ

Неля КОВАЛЕНКО

Скрудж. Ілюстрація до твору Ч. Діккенса «Різдвяна пісня у прозі».....

КОНКУРС ЕСЕ «КНИЖКА, ЯКУ ХОЧЕТЬСЯ ПЕРЕЧИТУВАТИ»

Марія КУЦОВА

«МАЛЕНЬКА ЛЮДИНА»:

ОСОБИСТИЙ ВИБІР ЧИ СЛІПІЙ ЖЕРЕБ ДОЛІ?

За оповідання Франца Кафки «Перевтілення»

ХВИЛИНИ НАТХНЕННЯ

Валентина НЕВІНЧАНА

Олена ПРАДІЙЧУК

ЛІТЕРАТУРНІ АСОЦІАЦІЇ.....

На с. 1 обкладинки: Д

ДО ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА ЛЕРМОНТОВА

9 КЛАС

Юрій КОВБАСЕНКО,
завідувач кафедри світової
літератури Інституту філології
Київського університету
ім. Бориса Грінченка,
кандидат філологічних наук,
професор

Михайло Юрійович Лермонтов
(1814–1841)

Ні, я не Байрон, інший я
М. Лермонтов

Народився Михайло Лермонтов 3 жовтня (15 за старим стилем) 1814 р. у Москві. Щоправда, лише народився, бо його мати, Марія Михайлівна Лермонтова (дівооче прізвище – Арсеньєва), спеціально приїхала до Москви, щоб народити свою першу і, як згодом виявилось, єдину дитину. А мешкала вона в своєму родовому помісті Тархани в Пензенській губернії.

Саме там і пройшло дитинство Михайла. Хазяйкою маєтку була бабуся майбутнього поета Єлизавета Олексіївна Арсеньєва, жінка вольова й сувора. Зять свого, відставного капітана, красеня без серйозного статку ця надзвичайно багата й впливова жінка не любила ще до його одруження з дочкою, не кажучи вже про наступні часи. Вона мала пів-Петербурга знайомих: хто ж у Російській імперії не знав могутнього роду Столипіних, які були наближені до царюючої династії Романових? А бабуся Михайлика Лермонтова («Мішеля», як вона його називала) до одруження зі своїм слабохарактерним чоловіком Михайлом Арсеньєвим носила горде прізвище «Столипіна».

Зовсім не таким вона хотіла бачити чоловіка своєї улюбленої доньки Марії, але все-таки дозволила доньці одружитися «за коханням». І ось через три роки після народження Михайла й до того слабка на здоров'я донька почала хворіти й незабаром пішла з життя. Єлизавета Олексіївна звинуватила в цьому зятя, і відтоді маленький Мішель був ізольованим від батька. Доходило до того, що ледь на дорозі, яка вела до Тархан, здійснювалася курява від екіпажу Юрія Петровича, який хотів побачити малого сина, за суворим

наказом Єлизавети Олексіївни Мішеля (як був, якщо спав – загорнутого в ковдру) відвозили геть із Тархан, аби він не побачив батька. Згодом поет із гіркотою згадуватиме печальну долю самотніх, розлучених життям батька й сина, що втілить у своїй творчості.

У 1827 р. Мішель із бабусяю переїхали до Москви. Користуючись зв'язками бабусі, у 1828 р. він поступив на 4-й курс Шляхетного пансіону при Московському університеті. Саме в цей час він, за власним зізнанням, «починає мазати вірші», бере участь у рукописних журналах, альманасі «Цефей» (1828), що містив твори вихованців пансіону. Тоді ж він пише перші поеми «Черкеси» (1828), «Кавказький бранець» (1829) і перший нарис «Демона» (1829). Уже ранні твори засвідчили неабиякий поетичний хист Лермонтова. У 1832 р. Лермонтов змушений залишити університет. Він переїхав до Петербурга, де вступив на, за його власним висловом, «два страшних роки» до Школи гвардійських підпрапорщиків і кавалерійських юнкерів.

У 1834 р. Лермонтова призначено до лейб-гвардії гусарського полку, розташованого в Царському Селі. Переважну більшість часу він проводив у Петербурзі, де зробився душею товариства «золотої молоді». Багато чого з цього періоду життя втілиться згодом у відомому «Герої нашого часу».

1835 р. – перша поява творів Лермонтова друком. Доти Лермонтов був відомий як поет лише в офіцерських і світських колах. Один із його товаришів, без його відома, забирає в нього повість «Хаджи-Абрек» і віддає її до «Бібліотеки для Читання». Лермонтов дуже незадоволений. Повість має успіх, але Лермонтов довго ще не хоче друкувати своїх віршів.

У цьому ж році Лермонтов довідується, що Варвара Лопухіна, яку він кохав здавна й не переставав кохати до кінця життя, одружується. Як свого часу Гейне, він виспівує свою печаль у творчості. Це було ударом для поета. Та ще страшніший удар на нього чекав у 1837 р., коли загинув Пушкін. Лермонтов довідався про це й написав фатальний для себе вірш «Смерть поета».

У першій редакції вірш, присвячений загиблому поетові, затаврував убивцю Пушкіна, француза Дантеса, який «не міг збагнути в ту мить криваву, на що він руку підіймав». Але справжніх винуватців трагедії в ньому названо не було. Хоча увесь Петербург знав, що Пуш-

кін став жертвою підлої інтриги наближених до трону аристократів. У такому більш-менш безпечному для автора вигляді текст швидко поширювався в списках, миттєво викликаючи захват у широких колах інтелігенції. Можливо, все й обійшлося б. Але Лермонтов зустрівся зі своїм кузеном, Олексієм Столипіним, авторитетним у колах «золотої молоді» Петербурга. І той висловив сумнів у правоті Лермонтова: «Мішеле, заспокойтеся, хіба Пушкін не знав, на що йшов, ведучи справу до дуелі з Дантесом?» У відповідь розгніваний Лермонтов негайно дописав рядки, яких царедворці йому вже не вибачили. Це були рядки про тих, хто призвів поета до загибелі, хто «пожадним натовпом стоїть навколо трону», про катів «свободи, генія та слави», які, коли прийде «справжній суд», не зможуть змити усією їхньою чорною кров'ю праведну кров Поета, тобто Пушкіна.

Цей вірш остаточно засвідчив, що Росія отримала другого видатного поета — Лермонтова, спадкоємця слави Пушкіна. Водночас «компетентними органами» поезія «Смерть поета» кваліфікувалася як «зневага до трону». А Микола І був надзвичайно злопам'ятним — Лермонтова слід було поставити на місце. Почалося слідство, і вже за кілька днів (25 лютого), за велінням імператора, Лермонтова переводять «на погібельний Кавказ», до Нижегородського драгунського полку.

Поет приїжджає до Петербурга, а потім до свого полку. Та клопотаннями впливової бабусі менше ніж за два місяці його повертають до його колишнього лейб-гвардії Гусарського полку. Лермонтов повертається до «великого світу», де користується великим успіхом. У цьому ж році друкують твори «Тамбовська казначейша» і «Пісня про царя Івана Васильовича...». Лермонтов створює три нові редакції «Демона», пише вірші «Кинджал», «Дума» та інші, починає роботу над «Героєм нашого часу».

1840 р. — військовий суд за дуель (18 лютого) з сином французького посла Е. де Барантом. Лермонтова засуджують до повторного заслання на Кавказ, до Тенгинського піхотного полку. Одночасно виходить окремим виданням роман «Герой нашого часу», що раніше друкувався окремими повістями в журналах. Дорогою до Кавказу Лермонтов зупиняється в Москві і проводить там приблизно місяць. Він зустрічається з М. Гоголем і читає йому свою романтичну поему «Мцирі». Потім їде на Кавказ, де бере участь у воєнних діях і звертає на себе увагу начальника загону «швидкістю, вірністю погляду і палкою мужністю», за що його представляють до нагороди. Цікаво, що творчість Лермонтова високо оцінював інший бранець російського царизму — Тарас Шевченко, який за участь у діяльності Кирило-Мефодіївського братства «служив Отчезеству» на далекому Аралі (поети народилися в один рік — 1814).

У 1841 р., після відпустки, Лермонтов повертається на Кавказ із важкими передчуттями, залишаючи батьківщині на прощання вірш: «Прощай, немытая Росія...». По дорозі до полку він вирішує затриматися в П'ятигорську. Там відбувається сварка з Мартиновим, яка переростає в дуель (15 липня 1841 р.), що закінчилася загибеллю поета. 17 липня Лермонтова поховали на міському цвинтарі в П'ятигорську. Пізніше, у 1842 р., прах Лермонтова було перевезено до Тархан і поховано у сімейному склепі Арсенєвих.

Сучасник О. Пушкіна й М. Лермонтова, літературний критик В. Белінський, розуміючи масштаби втрати цих чудових поетів, з гіркотою писав: *«Не виповнилося й п'яти років від смерті Пушкіна, а російська громадськість встигла вже й радісно привітати тишій схід, і сумно провести дочасний захід нового сонця своєї поезії».*

Відїжджаючи на Кавказ, Лермонтов переспівав вірш Г. Гейне «Самотній кедр на стромині», написавши вірш «Сосна» («На півночі дикій»). У творі росіянина зникло любовне поривання, наявне в поезії німця, натомість романтичний контраст набув ширшого й різкішого звучання: образи роз'єднаних світів сосни й пальми, коли вони обидві стоять самотою кожна на своїй пустельній скелі (кручі), символізують трагічну роз'єднаність і самотність людей. Крім того, в принципі непоєднанні північна сосна й південна пальма уособлюють ще й далекі одна від одної культури та ментальності.

Сосна

*На півночі дикій, високо на скелі,
Стоїть одинока сосна —
І клониться сонно, і снігом блискучим
Як ризою вкрита вона.*

*І мріється їй, що в далекій пустелі,
В країні, де сонячний схід,
Сумна і самотна, на спаленій кручі
Вродливиця-пальма стоїть.*

Переклад В. Свідзинського

Вірш «І нудно і сумно...» М. Лермонтов написав у 1840 р. За свідченнями сучасників, у цьому вірші якнайповніше розкрилися настрої волелюбної частини ровесників поета, які прагнули активної діяльності й були пригнічені неможливістю боротися за свої переконання та ідеали.

За формою це елегія, що нагадує запис у щоденнику, в якому фіксуються миттєвості душевного стану. Мова вірша афористична, що підносить поезію до рівня філософського осмислення життя. Елегія просякнута настроями світової скорботи, ліричний герой страждає, тому що зневірився в житті. Він самотній, бо «нікому руку подати», втомився від власних бажань, кохання не розраджує його душу. Фінал вірша звучить гірко-саркастично, тому що життя нагадує ліричному герою недоречний жарт.

Вірш тримається на контрасті миті й вічності, розуму й почуття. Ця відсутність життєвих ідеалів, піднесеного й вічного примушують ліричного героя неймовірно страждати від усвідомлення нікчемності свого життя: «А роки минають — прогаяні роки!» За образним виразом літературного критика тих часів, у цьому вірші відчувається «глухий, могильний голос підземного страждання, нетутешньої муки, це приголомшуючий душу реквієм усіх надій, усіх почуттів людських, всієї чарівності життя».

*І нудно, і сумно! — і нікому руку подати,
Як горе у душу прилине...
Бажання!.. Чи варто даремно і вічно бажать?..
А роки минають — найкращі хвилини!
Кохати... кого ж бо? На час, годину — дарма,
Кохання ж навек — неможливе...
Чи в себе заглянеш? — минулого й сліду нема:
І радість, і мука, і все це мінливе!
Що пристрасі? — Скоро вогонь їх солодких недуг
При слові розсудку засає,
Й життя — як поглянеш на нього уважно навкруг —
Лиш жарт, де ні змісту, ні глузду немає!*

Переклад М. Терещенко

Точна дата написання вірша «На дорогу йду я в самотині...» невідома. Його датують за розташуванням у записній книжці Лермонтова — літо 1841 р. Тож це одна з його останніх поезій і може розглядатися як своєрідний заповіт поета.

Вірш починається неймовірним у своїй красі і величі пейзажем. Дивує сила поетичного видіння поета, адже сплячую «в промінні голубім» Землю можливо побачити лише з космосу, що людство здійснило майже через півтора століття.

Все об'єднано в цьому пантеїстичному безмежжі — верх і низ, земне і небесне. Навколо все піднесене: і пустиня, що вслухається в Божественну істину і є місцем усамітненої зустрічі із Всесвітом, і зорі, що зійшлися, наче сусідки надвечір, щоб, позбавившись денних турбот, поговорити про, можливо незначні, але такі важливі для них речі. Довколишня природа об'єднана в живий неподільний організм, з якого випадає ліричний герой. З одного боку, йому відкрита краса й одухотвореність Всесвіту. Ліричний герой може спостерігати і «прекрасні та безкраї» небеса, прислухатися до гомону зірок і почути слова Бога. Але куди веде його, самотнього, «крем'яна в тумані путь»? Що погнало його в дорогу вночі? Радше за все, у путь його погнав біль сердечний, утрачені мрії і сподівання.

Вірш просякнутий невловимими зв'язками і з попередніми віршами Лермонтова, і з творами інших поетів, особливо з поезіями Пушкіна. У душі ліричного героя Лермонтова дивним чином поєдналися і захват перед чудом світобудови, і водночас відчуженість від неї, печальна безнадія і сподівання на чудо. Дві останні строфи поезії є вільним переспівом вірша Г. Гейне з «Книги пісень», у якому він порівняв смерть із прохолодною ніччю, а день — з пекучим днем. І хоча герой Гейне втомився від довгого дня, він хоче навіть під час свого сну чути, як на дереві співає соловей про кохання. Так і ліричний герой Лермонтова: втомившись від болю й розчарувань, він хоче злитися з природою воєдино, щоб, зрештою, бути причетним до життя.

*На дорогу йду я в самотині;
Крем'яна в тумані путь блищить:
Тихо. Бога слухає пустиня,
І зоря з зорею гомонить.*

*Небеса прекрасні та безкраї!
Спить земля в промінні голубім...
Чом же серце з болю завмирає?
Жду чого? Жалію я за чим?*

*Мрію не тішусь я пустою,
Днів не жалю, що більш не розцвітуть.
Я жадаю волі та спокою!
Я б хотів забути і заснути!*

*Та не тим холодним сном могили...
Я б навек заснути так хотів,
Щоб живі дрімали в серці сили,
Щоб у грудях віддих тріпотів;*

*Щоб крізь ніч, крізь день ясний для мене
Про кохання ніжний стів лунав,
Наді мною темний дуб зелений
Щоб схилявся й листям розмовляв.*

Переклад М. Рильського

ЛІТЕРАТУРНЕ ВІДЛУННЯ

Вірш «На дорогу йду я в самотині...» привернув увагу багатьох українських поетів. Але одна з найцікавіших його інтерпретацій з'явилася у видатного українського поета й перекладача Максима Рильського. У своєму вірші він поєднав щемливий сум Лермонтівського вірша з палкою вітальністю особистого світосприйняття.

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ

*Выхожу один я на
дорогу...*

М. Ю. Лермонтов

Не забуду вечора хрусткого,
Інею й тоненького льодку,
Коли сам я вийшов на дорогу,
Ніби вперше на своїм віку.

О, які були великі зорі,
Як синіло й склилось навкруги!
У падучім кожнім метеорі
Бачились незнані береги.

Так ото хотілося блукати,
Серце так стискалося мені,
Як від хати бризнули до хати
Вечора осіннього вогні!

Сумував — чого? І сам не знаю
Та й радів — чому? Не знаю й сам.
Чув по свисту пізніх крижнів зграю,
Не видимих нічиїм очам.

Чув здалека голоси жіночі,
І тонкі, й ламкі, як той льодок.
І хилилось небо вже до ночі,
Як додому повернув я крок.

Ти мене чекала на порозі,
Щоб легенько, звісно, докорить...
Давнє «занедужав я в дорозі»
Мусив я, звичайно, повторить.

Весело тріщали дрова в грубі,
Пахло житнім хлібом і теплом,
І спадали ніжно пасма любі
Над твоїм розхмареним чолом.

«Герой нашего часу»

Лермонтов — одна з найзагадковіших і найтрагічніших постатей російської літератури, а роман «Герой нашего часу» — один із найхарактерніших його творів. Письменник свідомо кинув виклик суспільству буквально всіма гранями твору, починаючи вже із самої назви. Мовляв, дивіться, ось він який, герой нашого часу, і, по-добається це комусь чи ні, а він є саме таким.

Тож виникає закономірне запитання: а чому це молодого поета так цікавлять саме його час і його покоління. І чому в його свідомості слово «покоління» чітко асоціюється зі словами похмурої, печальної «тональності». Між народженням Пушкіна і Лермонтова лише п'ятнадцять років, але іноді складається враження, що й усі сто п'ятдесят. То що ж такого сталося в суспільному житті Росії за час зміни цих «двох сонць» російської поезії?

Багато дослідників вважають, що такою фатальною подією став розгром повстання декабристів (1825), з-поміж яких були не лише знайомі, а й друзі Пушкіна, який ще встиг ковтнути, хоча й примарного, ковтка свободи. Лермонтов — уже ні, він просто не встиг цього зробити.

«Герой нашего часу». — це морально-психологічний роман про долю покоління після розгрому декабризму, тобто це такий різновид роману, в якому досліджуються певні погляди, уявлення, соціальні норми поведінки та їх впливу на характер і життя людини. Так, одна з ключових проблем, що турбують Печоріна, — чому він є «причиною нещастя інших»?

Дослідники неодноразово звертали увагу на те, що імена двох головних героїв творів О. Пушкіна («Євгеній Онегін») і М. Лермонтова

(«Герой нашего часу») схожі до такої міри, що це не могло бути простою випадковістю. Адже Онега й Печора — дві російські річки, що розташовані неподалік одна від одної. А якщо це так, то виходить, що Лермонтов свідомо підкреслював, що його герой — певною мірою «спадкоємець» героя роману у віршах О. Пушкіна?

І для такого висновку теж є підстави, адже Онегін, як і Печорін, теж нікого не зробив щасливим, теж, як і Печорін, є «причиною нещастя інших». Ця неймовірна здатність робити нещасними інших і бути самотнім, для всіх «чужим» і скрізь «зайвим» утілилася вже в «східних» поемах Дж. Байрона і є однією з ознак «байронічного героя». Дослідники неодноразово відзначали вплив Байрона на творчість О. Пушкіна і М. Лермонтова. Риси байронічного героя, самотньої розчарованої людини, яка з гордим презирством ставиться до суспільства, що відштовхнуло її, і мстить цьому суспільству, але при цьому й сама страждає, знаходимо вже в романі О. Пушкіна «Євгеній Онегін» (1823–1832). Недаремно Тетяна ставить запитання, чи не «пародія» Євгеній на такого героя. Онегін зробив нещасною Тетяну Ларіну і вбив на дуелі Володимира Ленського, а його «літературний наступник» Григорій Печорін значно «перевершив» свого попередника: він теж убиває на дуелі Грушницького, але робить нещасними і Віру, і княжну Мері, крім того фактично призводить до загибелі Белу. До того ж він образив Максима Максимовича. Що ж спонукало Лермонтова продовжити лінію розвитку саме цих образів у російській літературі? Це було миттєве осяяння чи добре продуманий задум?

До цього твору письменник підійшов не одразу. У багатьох начерках і чорнових варіантах ми можемо натрапити то на Жоржа, то на Георгія Печоріна, завсідника петербурзьких балів, якому всі пророкують Кавказ (тобто заслання на війну, на неминучу смерть). Натомість в остаточній редакції роману немає жодної петербурзької сцени. Столиця лише згадується, а Печорін тікає з неї, і, найімовірніше, з власної волі. Спочатку були надруковані окремі повісті з роману, які й викликали бурхливу реакцію публіки. Потім Лермонтов об'єднав їх у тому порядку, який ми зараз знаємо, і додав свою знамениту передмову, що є не менш важливою в розумінні задуму письменника, ніж інші частини.

Якщо б ми розташували повісті в хронологічній послідовності, то побачили б, що події, зображені в романі, мають між собою чіткі причинно-наслідкові зв'язки. Молодий офіцер Григорій Печорін дорогою на місце служби в П'ятигорськ стикається з контрабандистами і руйнує їхнє життя («Тамань»). У П'ятигорську він знайомиться з Грушницьким і княжною Мері. Туди ж приїздить його давня знайома Віра, яку він кохає і яка ви-

йшла заміж за родича княгині Ліговської, матері Мері. Щоб мати змогу зустрічатися з Вірою на людях, Печорін починає тісніше спілкуватися з Мері, руйнуючи цим стосунки Грушницького з нею. Ображений юнкер, побачивши, як ранком Печорін виходив з будинку Ліговських, де жила і Віра, знеславив княжну Мері. Вимагаючи вибачень, Печорін викликає Грушницького на дуель і вбиває його. Віра зізнається чоловікові, що Печорін був її коханцем, і чоловік вивозить її з міста. Намагаючись наздогнати Віру, Григорій Олександрович заганяє улюбленого коня. За дуель із Грушницьким його відправили в далеку фортецю, де командував капітан Максим Максимович («Княжна Мері») і з яким Печорін потоваришував («Фаталіст», «Бела», «Максим Максимович»). У фортеці Печорін став свідком того, як офіцер Вулич заклався, що залишиться живим, стріляючи в себе з рушниці, а тієї ж ночі був убитий п'яним козаком («Фаталіст»). Потім Печорін закохався в кавказьку красуню Бєлу, яку вкрав у батька. Його кохання було нетривалим – Бєла загинула. Печорін залишив фортецю й подався в мандри («Бєла»). Через п'ять років у Владикавказі на постоялому дворі він випадково зустрічається з Максимом Максимовичем, у якого залишилися папери Григорія Олександровича. Ображений на холодний прийом Печоріна, Максим Максимович віддає щоденники Печоріна знайомому подорожньому, який надрукував їх після смерті Григорія Олександровича («Максим Максимович»).

Роман поділений на дві великі частини. До першої входять повісті «Бєла», «Максим Максимович», передмова до журналу Печоріна і «Тамань». До другої – повісті «Княжна Мері» та «Фаталіст». Цей поділ може викликати здивування, адже в ньому розірвано журнал Печоріна, який логічніше було б дати повністю в другій частині. То чим міг керуватися автор, пропонує саме таку структуру свого твору?

Варто зауважити, що Лермонтов добре володіє мистецтвом компонування, структурування тексту. Спочатку може здатися, що в подачі окремих частин твору системи немає, або вона заплутана, як це полюбили робити романтики. Однак це не так. Саме така, на перший погляд, «нелогічна» будова, що її запропонував автор, дала змогу побачити Печоріна спочатку під різними кутами зору й очима різних людей, а потім надати слово йому самому (щоденник героя). Тож композиція роману «Герой нашого часу» підпорядкована поступовому розкриттю таємниці характеру головного героя.

То хто ж він такий – герой роману Лермонтова? Це особистість непересічна і водночас неоднозначна, але, як мовилося, зразу впадають в око риси, притаманні «байронічному героєві»: самотність, гордість, розчарованість життям, байдужість чи й презирство до суспільства тощо. Характеризуючи Печоріна, персонажі роману часто вживають епітет «дивний».

Скільки розчарування в цьому монолозі, скільки холодного критичного погляду на самого себе. Не даремно ж цар, відчувши, що Лермонтов «поставив діагноз» усьому російському суспільству, назвав роман «поганим твором поганого автора». Проте багато сучасників почули слово правди й відчули в образі Печоріна ті почуття, що так чи інакше були притаманні їм самим. Тут виділяються ключові (особливо важливі для розуміння ідеї твору) слова: «нудно», «нудьга», «остогидло», «набрідло» тощо.

М. Врубель. «Дуель з Грушницьким». Ілюстрація до роману «Герой нашого часу» М. Лермонтова

Над життям Печоріна ніби навис фатум: його стосунки з людьми роблять їх лише нещасними. З ким би він не спілкувався, це закінчується для них погано: для контрабандистів, Віри, Грушницького, Мері, Максима Максимовича, Бєли. І він щиро дивується, чому це так. Печорін не є пасивним, до кінця оповіді він діє, але чимраз більше в романі з'являється його міркувань щодо цієї його властивості. Подібні роздуми виходять навіть на перший план у повістях «Княжна Мері» та «Фаталіст» (саме в другій частині роману). Його незадоволення собою посилюється ще й тим, що за вдачею він зовсім не зла людина. Отже, поганих намірів до жодного з персонажів – чи то до Мері, чи то до Максима Максимовича, чи то до Бєли, чи то до Грушницького – він не має. Більше того, часто ним керують навіть благородні поривання (наприклад, він прагне захистити Мері від пліток Грушницького).

Однак із волі фатуму нічого доброго ці стосунки нікому не приносять. Грушницький, який спочатку потягнувся було до досвідченішого товариша, гине. Хоча Печорін підозрює, що Грушницький його недолюблиє, бо той розгадав та-

емницю цієї «загадкової» особи. Зруйнований також сімейний світ Віри; смерть виявилася порятунком для Бели, а щире серце Мері розчавлене вдаваною холодною байдужістю Печоріна.

У своєму романі Лермонтов відмовляється судити героїв і виправляти їх. Найімовірніше, ця позиція суголосна позиції самого автора, який своїм твором лише «вказав недугу», сказати б, «поставив діагноз», але не бере на себе відповідальності за її «лікування». Проте головна особиста трагедія Печоріна в тому, що навіть знання причин своєї «хвороби» самого героя від неї не рятує. Чи не найтрагічнішим запитанням, що його Печорін ставить сам собі, є таке: «За що вони всі мене ненавидять?»

Головному героєві, який страждає по-справжньому, протиставлено образ Грушницького, який не надто вміло імітує «байронізм». Він і є справжньою пародією на романтичний образ похмурого байронічного героя. Печорін дає йому характеристику, настільки ж влучну, наскільки й вбивчу: імітуючи «фатального» й «трагічного» героя романтичних поем, Грушницький добивається якихось своїх приземлених, філістерських цілей. Інакше кажучи, якщо герой романтизму був нещасним, то Грушницький грав роль нещасного, що робить його образ украй антипатичним. Немає нічого відворотнішого, ніж бачити людину, яка сумує й плаче «на публіку», водночас підглядаючи краєм ока, яке враження на цю саму публіку справляють її сльози. Тож Лермонтов вустаи Печоріна виносить вирок не лише Грушницькому, який грає роль байронічного героя, а й нещирості, «байронівській позі» як такої: «Створювати ефект – їх насолода; вони подобаються романтичним провінціалкам до нестями». Отже, «подобатися романтичним провінціалкам» – ось вершина бажань людей на кшталт Грушницького.

Тому не дивно, що, з одного боку, Печорін, людина непересічна й глибоко нещасна, яка страждає по-справжньому, і, з іншого боку, порожній хвалько Грушницький, який страждання і самотність лише імітує (грає роль байронічного героя), зрештою зіткнулися. Багато хто з дослідників зауважує, що Лермонтов у сценах зіткнення Печоріна з Грушницьким якось містично передбачив навіть деталі власного зіткнення з Мартиновим. Воно теж відбулося на Кавказі, теж починалося з начебто дружніх стосунків і теж закінчилося дуеллю й загибеллю самого автора роману «Герой нашого часу».

Ще одним важливим для розуміння проблематики твору є образ Максима Максимовича. Це немолодий, бувалий у бувальцях штабс-капітан, який начебто близько знав Печоріна, але так і не зміг зазірнути до нього в душу, зрозуміти її. Тому його часто дивує поведінка Григорія Олек-

сандровича (недаремно ж, як мовилося, інші герої постійно кажуть, що Печорін «дивний»), він не розуміє такого песимізму у 25-річному юнакові і навіть питає, чи «столична молодь уся така».

Дослідники зараховують Максима Максимовича до галереї образів так званих маленьких людей. Що ж таке «маленька людина» як літературознавче поняття? Це тип літературного героя, який з'явився в реалістичній літературі на початку XIX ст. Для нього характерне знаходження на нижніх щаблях суспільної ієрархії, що визначає їхню психологію і поведінку – приниженість, яка поєднується з відчуттям несправедливості й ураженого самолюбства. Маленька людина часто стає в опозицію до того, хто знаходиться вище неї. У нашому випадку це певною мірою втілюється в почутті образи Максима Максимовича на Печоріна за його черствість, байдужість, начебто «зверхність». Так, коли Печорін після тривалої розлуки абсолютно байдуже і зустрівся, і попрощався з ним, штабс-капітан вважає причиною цього не особливості характеру Печоріна, а те, що він, Максим Максимович «не багатий» і «не чиновний». Важливою рисою характеру Максима Максимовича є покірність обставинам, нездатність до критичної оцінки ситуації. Згодом ми знайдемо подібні риси в образі Акакія Акакійовича Башмачкіна, теж «маленької людини», головного героя повісті М. Гоголя «Шинель».

У романі наявна ціла галерея жіночих образів: це Віра, княжна Мері, Бела та ін. І всі вони так чи інакше пов'язані з образом Печоріна, але для жодної з них він не спромігся зробити нічого гарного. Однак сам він, утомлений марнотами життя й кохання, з певною часткою якоїсь зневаги ставиться до кохання як дам аристократичного кола, так і жінок простого походження: «...Любов дикунки не набагато краща за любов знатної пані; нецтво і простосердість однієї так само набридають, як і кокетство другої». Словом, і тут Печорін є «героєм свого часу» – часу втрачених ілюзій і глибоких розчарувань.

Наостанок зауважимо, що Лермонтов, хоча й заявив, що не претендує на роль лікаря, а лише «поставив суспільству діагноз», усе ж таки сприяв тому, аби його сучасники, подивившись на портрет Печоріна, глибше замислилися над сенсом людського буття і своїм місцем у цій світі. Не даремно ж «Герой нашого часу» є романом і психологічним, і моральним водночас.

Запитання і завдання

1. Хто з письменників-романтиків упливав на творчість М. Лермонтова?
2. До якої з течій романтизму ми можемо віднести творчість М. Лермонтова?
3. Чому Лермонтова називали «північним Байроном»? Як до такого порівняння ставився сам російський поет?

4. Яку роль у долі М. Лермонтова відіграв вірш, присвячений смерті Пушкіна? Чому влада відреагувала на цей вірш саме так?
5. Яку роль відіграв Кавказ у житті та творчості М. Лермонтова? Наведіть конкретні приклади.
6. Чи є в особі та долі Лермонтова щось містичне? Відповідь аргументуйте.
7. Часто вірш Михайла Лермонтова «На півночі дикій» називають перекладом вірша Генріха Гейне «Самотній кедр на стромині». Чи згодні ви з цим? Відповідь аргументуйте.
8. Чим обумовлені мотиви самотності й смутку у творчості М. Лермонтова?
9. Як ви думаєте, чим викликаний песимізм у віршах Лермонтова?
10. Поясніть значення понять «фабула», «сюжет», «морально-психологічний роман», «маленька людина».
11. Поясніть роль авторської передмови в структурі роману «Герой нашого часу». Чому своєму твору М. Лермонтов дав саме таку назву?
12. Визначте оповідача в кожній повісті. Що дає Лермонтову використання такого прийому?
13. Як ви вважаєте, за яким принципом М. Лермонтов розташував частини роману одна за одною? Чи притаманний такий підхід романтичній літературі? Відповідь аргументуйте.
14. Підготуйте повідомлення «Особливості композиції роману «Герой нашого часу».
15. Знайдіть і проаналізуйте монологи-самохарактеристики Печоріна. Чи завжди він у них щирий? Яким постає в них Григорій Олександрович? Чому для характеристики Печоріна Максим Максимович обрав прикметник «дивний»? Чи лише з незвичайною (дивною) поведінкою Печоріна він пов'язаний?
16. Яким постає Печорін, якщо читати кожну частину роману як «окремо взятую», особіно від інших частин? Як змінюється ставлення оповідача (читача) до Печоріна протягом твору? Чи тотожним було б сприйняття образу Печоріна, якби ми знайомилися з ним і його вчинками в хронологічній послідовності?
17. Доберіть цитати до образу Печоріна. Чи однаково він сприймається різними персонажами? За що його люблять, а за що ненавидять? Як сприймає Печорін саме таке ставлення до себе?
18. Порівняйте образи Печоріна й Онегіна. Що їх об'єднує й чим вони різняться? Чи випадково в їхніх прізвищах «зашифровані» назви сибірських річок?
19. Складіть план характеристики образу Максима Максимовича й доберіть до неї цитати. За що Максим Максимович ображається на Белу? За що на Печоріна? Чи можна вважати Максима Максимовича «маленькою людиною»? Чому?
20. Порівняйте стосунки Печоріна з Белою, Мері та Вірою. Спробуйте віднайти причинно-наслідкові зв'язки в стосунках Печоріна з жінками.
21. Що в Печоріні приваблює жінок, що – лякає? Чи кохає Печорін когось по-справжньому?
22. Онегін свого часу зневажив кохання юної Тетяни, а потім закохався в неї сам. Як ви думаєте, чи можлива така ситуація у Печоріна з Мері? Відповідь аргументуйте.
23. Порівняйте стосунки Грушницького / Печоріна та Ленського / Онегіна. Чим вони схожі й у чому полягає принципова відмінність між ними? Відповідь аргументуйте.
24. Поясніть роль описів у романі. Реалістичні чи романтичні пейзажі постають перед нами в романі «Герой нашого часу»?
25. Визначте риси романтизму й реалізму в романі «Герой нашого часу». Які з них переважають?
26. До якої течії романтизму тяжіє Лермонтов? Відповідь аргументуйте.
27. Напишіть твір на одну з тем: «Трагедія “зайвої людини” у творчості Олександра Пушкіна і Михайла Лермонтова»; «Кого кохав Печорін? (за романом Михайла Лермонтова “Герой нашого часу”)»; «Мотиви суму й самотності в ліриці Лермонтова».

**УВАГА! РОЗПОЧАЛАСЯ
ПЕРЕДПЛАТА НА 2018 РІК**

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЖУРНАЛ
для вчителів зарубіжної літератури та російської мови,
методистів, науковців, аспірантів, студентів

ПЕРЕДПЛАТНИЙ ІНДЕКС 74426

ОСВІТА УКРАЇНИ
рекламне агентство

ЗАМОВИТИ ЦЕЙ ТА ІНШІ НОМЕРИ
**ЖУРНАЛУ «ВСЕСВІТНЯ ЛІТЕРАТУРА
В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ»**

можна за телефонами:
(093) 546-1293, (050) 737-4696,
(067) 952-3476

АВТОРАМ ЖУРНАЛУ!

Просимо надсилати текстові матеріали електронною поштою, набрані у програмі **Microsoft Word**, а фото та ілюстративні матеріали до них – окремими файлами у форматі **JPEG**, розміром не менше ніж 800×600.

Не забудьте вказати повністю ім'я, по батькові та прізвище, а також посаду та назву закладу, в якому працюєте. Зазначте контактний номер телефону.

Редакція

Державний комітет зв'язку та інформації України ф.СП-1

			ДОСТАВНА КАРТКА – ДОРУЧЕННЯ	
ПВ	місце	літер.	На <u>газету</u> журнал	74426

«Всесвітня література в сучасній школі»

найменування видання

Вартість	передплата	кількість комплектів	1
	переадресування		

на 2018 рік по місяцях

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
☒											

поштовий
індекс _____

місто _____

код вулиці _____

село _____

буд.	корп.	кв.

область _____

район _____

вулиця _____

прізвище, ініціали _____

ЗАСНОВНИКИ

Видавництво «Педагогічна преса»,
03680, м. Київ, вул. О. Довженка, 3,
тел. (044) 456-3702;

Рекламне агентство «Освіта України»,
01054, м. Київ, вул. Дмитрівська, 18/24,
тел. (044) 486-8237

Видавець: РА «Освіта України»,
01054, м. Київ, вул. Дмитрівська, 18/24,
тел. (044) 486-8237

Валентина БОЙКО

(головний редактор видавництва)

Адреса редакції журналу:

01054, м. Київ, вул. Дмитрівська, 18/24,
Тел./факс: 486-8237

e-mail: vsesvitka@ra-ou.com.ua

Рекламний відділ

Тел. (044) 486-8237

Над номером працювали:

Антон ЯКОВЛЄВ

(дизайн, комп'ютерна верстка)

Валентина БОЙКО

(літературне редагування та коректура)

© Усі права захищено.

Жодні частина, елемент, ідея, композиційний підхід цього видання не можуть бути скопійовані чи відтворені в будь-якій формі – ні електронним, ні фотомеханічним записом або комп'ютерним архівуванням без письмового дозволу видавця.

За достовірність фактів, дат, назв тощо відповідають автори. Редакція залишає за собою право на редагування та скорочення прийнятих до друку матеріалів. Рукописи не повертаються. У разі використання матеріалів посилання на журнал є обов'язковим.

Підписано до друку 31.10.2017 р.

Формат 60×84 1/8

Папір газетний. Друк офсетний.

Умовн. друк. арк. 7,44. Обл.-вид. арк. 8,7

Наклад 1150. Зам. 153.

Видруковано у ТОВ «КОЛОФОН».

Васильків, вул. Грушевського, 15

ЗВ'ЯЗОК З РЕДАКЦІЄЮ ЖУРНАЛУ

Відгуки, зауваження, пропозиції, матеріали для друку та замовлення редакційної передплати надсилайте на адресу: vsesvitka@ra-ou.com.ua

Телефони редакції: (067) 952-3476, (093) 546-1293, (050) 737-4696

УВАГА! РОЗПОЧАЛАСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА 2018 РІК

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЖУРНАЛ
для вчителів зарубіжної літератури та російської мови,
методистів, науковців, аспірантів, студентів

ПЕРЕДПЛАТНИЙ ІНДЕКС 74426

ОСВІТА УКРАЇНИ

рекламне агентство